

RYTŲ KRIKŠČIONIJOS PERIPETIJOS IR SIRIŠKOJI ISTORIJA

Izabela Jurasz

Žvilgsnis į krikščioniškuosius Rytus neišvengiamai žadina nuostabą. Krikščioniškieji Rytai – tai didžiulė krikščioniškų bendrijų bei bažnytinių tradicijų įvairovė. Menkai Vakaruose bepažįstami jų lobiai nėra pramanyti istorikų, filologų ar senstelėjusių teologų, bet kokį dogminį teiginį akylai išnarstančių, idant tučtuojau jam priklijuotų erezijos etiketę. Tiesa, kai kurių europiečių ausims šis teiginys gali nuskambėti gana keistai: Artimieji ir Vidurio Rytai¹ įprastai laikomi išimtinai islamo teritorija. Sunku patikėti ne tik Rytų krikščioniškųjų tradicijų įvairove, bet ir pačiu krikščionių buvimu Rytuose. Tačiau pastaruoju metu Vakarų žiniasklaidoje padaugėjo pranešimų apie krikščionis Rytuose. Su jais susiduriame ir Europoje, į kurią iš savo kraštų juos gena karai ir persekiojimai. Kaip įmanoma kalbėti apie krikščioniškas tradicijas regione, kuriame dominuoja islamas? Šis, tiesa, mūsų dienomis ypač skausmingas Rytų krikščionių egzistencijos matmuo išeina už šio aptarimo ribų. Didesnį dėmesį skirsime konkrečių bendruomenių, gyvavusių šiose teritorijose gerokai prieš islamo įsigalėjimą, situacijai.

Tradicinis krikščioniškos Europos kraštovaizdis nėra vienalytis: jį sudaro katalikų, protestantų, ortodoksų tradicijos. Tad Europai nėra visiškai svetima konfesinė įvairovė. Tačiau Rytuose situacija dar sudėtingesnė. Rytuose *grosso modo* egzistuoja penkios didžiosios bažnytines tradicijos: armėnų, koptų, Bizantijos, Vakarų sirų ir Rytų sirų. Iš jų yra kilusios armėnų (ortodoksų ir katalikų), koptų (ortodoksų ir katalikų), sirų antiochiškoji (ortodoksų ir katalikų), Rytų Bažnyčia (ortodoksų) ir chaldėjų (katalikų), melkitų (ortodoksų ir katalikų), maronitų Bažnyčios, o kur dar bent penketas Indijos Rytų bažnyčių². Įspūdingas skaičius bendruomenių su-

siformavo ne vien dėl skilimų, kilusių iš doktrininų nesutarimų. Pirmiausia derėtų pabrėžti jų priklausomybę nuo kultūrinių aplinkybių. Antai armėnų ortodoksų ir Antiochijos sirų-ortodoksų Bažnyčios skiriasi ženkliau nei bulgarų ir rumunų ortodoksų Bažnyčios. Kaip paaiškinti šią Rytų krikščionių įvairovę? Pirmiausia dera paklausti, pagal kokius kriterijus galime tarpusavyje skirti tokias skirtingas bažnytines tradicijas? Jų akivaizdoje susidursime su neįtikėtinu kūrybiškumu, tradicijų įvairove, kylančia susidūrus krikščionybei ir senosioms Azijos kultūroms. Norint suprasti šį fenomeną, būtina nusikelti daugelį šimtmečių į praeitį.

SIRAKALBIAI KRIKŠČIONYS

Šios bendrijos kalba siriškai. Jos yra pačios gausiausios, tarp jų egzistuoja giliausios skirtys, dėl to jų istorija yra sudėtingesnė nei kitų Rytų krikščionių. Išvardydami Rytų Bažnyčias minėjome dvi siriškasias tradicijas – Vakarų ir Rytų. Maronitų ir melkitų Bažnyčios priskirtinos Vakarų tradicijai, tuo tarpu Indijos – kildintinos ir iš vienos, ir iš kitos tradicijos. Be to, Vakarų sirų Bažnyčia teologijos požiūriu yra artima koptiškajai Bažnyčiai. Tokie probėgšmiai apmatai gali sudaryti išankstinį bendrą vaizdą apie siriškųjų tradicijų svarbą iš Rytų bažnyčių visumos perspektyvos. Dviejų tradicijų skirtis yra pirmiausia dogminio pobūdžio: Rytų sirai pasekė Efezo Susirinkimo (431) pasmerkta Nestorijaus doktrina, tuo tarpu Vakarų sirai, atmetę Chalcedono Susirinkimo (451) kristologinę formuluotę³, nuėjo

¹ Būtina patikslinti, kokias teritorijas mes vadinsime „Rytai“. Mat Vakarų europiečiams „Rytai“ prasideda nuo rytinės Europos dalies ir tęsiasi iki pat Japonijos. Tuo tarpu mus dominantys Rytai driekiasi nuo Šiaurės Afrikos iki Mažosios Azijos bei Indijos ir Kinijos.

² Terminas „ortodoksų“ – išskyrus melkitų Bažnyčią – žymi tą Bažnyčios dalį, kuri nėra vienybėje nei su Roma, nei, beje, su ekumeniniu Konstantinopolio patriarchatu. Turima omenyje „rytiškoji ortodoksija“, kurios nederą painioti su „bizantiškąja ortodoksija“ (ar tradiciškai – stačiatikybe).

³ Pasak jos, Jėzus Kristus yra vienas asmuo, tikras Dievas ir tikras žmogus; abi prigimtis išlieka nesumaišytos, nepakeistos, nepadalytos ir neatskiriamos.

IZABELA JURASZ (g. 1972) – teologė, meno istorikė. Šiuo metu dėsto Paryžiaus Katalikų institute, yra Siriškųjų studijų asociacijos prie Praktinės aukštųjų studijų mokyklos (EPHE) ir Prancūzijos koledžo (Collège de France) narė. Specialiai *Naujajam Židiniui-Aidams* parašytą straipsnį iš prancūzų k. vertė *Aušra Grigaravičiūtė*.

monofizitizmo keliu. Pasistengsime glaustai apžvelgti abiejų sirų Bažnyčių istoriją, nušviesdami jų atsiskyrimo priežastis ir svarbą Rytų krikščionijai.

Pradėkime nuo paprasto klausimo: kokios ypatybės mums leidžia kalbėti apie „sirų“ Bažnyčias? Kalbamuojų atveju būdvardis „sirų“ neišreiškia kokio nors ypatingo ryšio su dabartine Sirija, bet nurodo keletą Bažnyčių, kurioms sirų kalba yra Biblijos ir liturgijos kalba. Nors šiandien klasikinę sirų kalbą keičia jos moderniosios versijos arba jos vietą užima arabų ar malajų (Indija) kalbos, ji išlieka bažnytinės tradicijos kalba, ir yra reikšmingas kultūrinis elementas. Net jei maronitai vartoja sirų kalbą vien konsekracijai, šiuo gestu jie save pripažįsta kaip tos pačios tradicijos perėmėjus.

Ir tikrai, sirų kalba buvo krikščionių kalba *par excellence*: klasikinė sirų kalba yra aramėjų kalbos dialektas, vartotas krikščionių bendruomenių, įsikūrusių plačiose Mesopotamijos ir Persijos imperijos teritorijose. Tiesa, įvairūs aramėjų kalbos dialektai buvo vartojami visuose Artimuosiuose ir Viduriniuosiuose Rytuose. Vienas jų buvo Persų imperijos diplomatijos kalba (kitai tariant „Imperijos aramėjų kalba“). Dar prieš krikščionybės išplitimą egzistavo savitas kultūrinis visetas teritorijų, išsidriekusių nuo Viduržemio jūros pakrančių iki Tigro krantų: visas šis pasaulis kalbėjo aramėjiškai. Aramėjų kalba buvo Talmudo kalba, kuria kalbėjo liaudis Jėzaus laikais. Tai sirakalbių krikščionių pasididžiavimas – kalbėti ta pačia kalba, kuria kalbėjo Išganytojas. Vis dėlto čia reikia šį tą patikslinti.

Klasikinė sirų kalba, vadinamoji „Edesos sirų kalba“, gimė ne Palestinoje, o nedidukėje Osroenės karalystėje⁴ (jos sostinė Edesa – dabartinė Urfa Turkijos pietuose). Sirų kalba nuo aramėjų pirmiausia skyrėsi alfabetu, kuriam būdingas raidžių jungimas. Būtent jis teikia sirų raštui ypatingo grožio ir elegancijos. Net jei pirmasis siriškas įrašas atkeliauja iš Jeruzalės, didžiausias skaičius senųjų įrašų buvo atrastas Edesoje, ir būtent ji laikoma sirų kalbos lopšiu. Nors patys seniausi įrašai yra pagoniško turinio, visa mus pasiekusi sirų literatūra – neskaičiuojant leksikografinių bei mokslinių tekstų (tiesa, ir tai nėra taisyklė) – yra krikščioniško turinio ir kilmės. Tad sirų

⁴ Osroenė – senoji seleukidų teritorija, apie 130 m. pr. Kr. išsilaisvusi ir valdyta vienos vietinės dinastijos, ilgainiui tapo Romos imperijos kolonija, kiek vėliau, apie 242 m. po Kr. – Romos provincija.

kalba – šis tas daugiau nei konkrečios teritorijos dialektas. Tuo tarpu Edesa tapo išskirtiniu krikščioniškosios siriškosios kultūros sklaidos centru.

EDESA IR KARALIUS ABGARAS

Edesa buvo svarbus epochos kultūros centras, ir kaip toks – krikščionybės sklaidos Mesopotamijoje židinys. Siriškoji krikščionija savo pradžia sieja su atsivertimu Edesos karaliaus Abgaro, išgijusio nuo raupsų dėl apsiausto, kurį jam atsiuntęs Kristus. Siriškieji apokrifai perteikia Edesos karaliaus ir Kristaus korespondenciją: Abgaras, sirgęs raupsais, ir sužinojęs apie Kristaus veiklą bei tai, kad žydai jį kamavo, širdingai jį kvietęs į Edesą dalytis valdžia drauge su juo. Kristus mandagiai kvietimo atsisakęs, tačiau pažadėjęs Abgarui atsiųsti du savo mokinius. Ir po savo mirties bei prisikėlimo Kristus Abgaro neužmiršęs: jis pas jį nusiuntęs Tada (Addai), vieną iš dvylikos ir kažkokį Marij. Ženklas, turėjęs padėti atpažinti tikruosius Jėzaus mokinius buvo apsiaustas, kurį Kristus dėvėjo savo kančios metu. Jis

Rebeka prie šulinio. Vadinamosios Vienos Pradžios knygos rankraščio fragmentas. VI a. Viena, Nacionalinė biblioteka

ir išgydė stebuklingai karalių nuo raupsų. Kristaus apsiaustas buvo šimtmečiais garbinamas Edesoje.

Nepaisant geros dozės fantazijos, Edesos legenda yra vertingas liudijimas apie apaštališką vietinės krikščionių bendruomenės kilmę, kad ir kokios būtų Jėzaus mokinių atvykimo aplinkybės. Šį senoviškumą patvirtina ir istoriniai šaltiniai: Edesos kronika kalba apie krikščionių bažnyčią „pastatytą priešais karaliaus rūmus“, sugriautą per 202–203 m. potvynį. O tai reiškia,

kad Edesos krikščionybė jau buvo gerai išitvirtinusi minimoje epochoje, ir jog krikščionys nebuvo persekiojami. Pirmasis Bažnyčios istorikas, Eusebijas Cezarietis (IV a. pirma pusė)⁵ prisipažįsta, jog rašydamas savo „Bažnyčios istoriją“, naudojo Edesos archyvais. Tad apaštališka Edesos krikščionybės kilmė yra labai tikėtina, net jei ne viskas ir nevyko pagal scenarijų, perteikiama vadinamuosiuose Abgaro ir Kristaus laiškuose.

Edesa liko siriškosios krikščioniškos kultūros centras iki pat arabų užkariavimo 636 m. Prieš ateinant krikščionybei, Edesoje gyveno įvairių tautų ir religijų žmonių, o tai sąlygojo heterodoksinės krikščionybės bei įvairių erezijų, kartais labai artimų gnozei, atsiradimą. Pakanka pasakyti, kad čia susiformavo Markiono sekta. Tuo pat metu būtent Edesoje pasirodė pirmieji sirų literatūros kūriniai: „Salamono odės“ – gnostiškai nuspalvintos krikščioniškos poezijos rinkinys, Bardesano, pirmojo sirakalbio krikščionių filosofo „Krašto įstatymų knyga“, ir ypač – Tatiano „Diatesaronas“. Pastarasis buvo vienas didžiausių II a. krikščionių apologetų, Justino Kankinio mokinys. Jo „Diatesaronas“ buvo harmonizuotas evangelijų perteikimas: keturios Evangelijos čia sujungtos į vieną. Šią knygą naudojo visi sirakalbiai krikščionys, kol buvo išleistas oficialus draudimas. Didžiausias IV a. sirų teologas Efreimas paskutiniuosius gyvenimo metus praleido Edesoje. Kitas garsus sirų teologas, Rabula, V a. buvo Edesos vyskupas⁶. Apie V a. pabaigą Edesoje buvo įsteigta teologijos mokykla, gimusi skilus Nisibės mokyklai. Edesos grupė buvo susijusi su „nestorijonų“ doktrina. Taip Edesa tapo vyskupų ir siriškosios Rytų Bažnyčios, kuri perėmė šią doktriną, misionierių rengimo centru. Vėlesniais amžiais Edesoje studijavę misionieriai pasiekė net Kiniją. Ši glausta apžvalga atskleidžia Edesos svarbą sirakalbiams krikščionims: nepaisant doktrininio pasidalijimo tarp Rytų ir Vakarų sirų, miestas liko jų ilgos bendros praeities ir kultūros ženklu.

SIRAKALBĖ KRIKŠČIONYBĖ IR KITOS KULTŪROS

Edesa nebuvo vienintelis siriškosios krikščionybės židinys. Jau apie II a. pabaigą būta ir kitų centrų. Patys svarbiausi – Arbelas (dabartinis Irakas), Nisibė (Turkijoje) ir senoji Seleukija-Ktesifontas (šalia Bagdado, šiandien sugriauta). Gana vieno žvilgsnio į žemėlapi, idant paaiškėtų dydis teritorijos, kurioje gyveno siriškai kalbėję krikščionys. Kartu nepamirština, jog toje pat teritorijoje gyveno ir kitos tautos, išpažinusios kitas religijas, dažnai ženkliai besiskyrusias nuo Viduržemio

jūros baseino tautų religijų. Tad sirų santykiai su judaizmu bei graikų-romėnų pagonybe taip pat įvairavo.

Prekyba skatino krikščionybės plitimą, pirmiausia aramėjiškai kalbančios žydų diasporos viduje. Savaiame suprantama, kalbos bendrystė palanki suartėjimui ir tarpusavio mainams. Dėl to dar pačioje egzistavimo pradžioje aramėjiškai kalbėjusi krikščionybė prekybiniais keliais pasiekė net Indijos žydų bendruomenes. Šios bendruomenės ir buvo pirmoji apaštalinės veiklos terpė. Siriškas Senasis Testamentas, gimęs iš hebrajiško teksto, bet vėliau papildytas kitomis knygomis (įskaitant parašytas graikų kalba), atskleidžia stiprias žydiškosios diasporos įtakas.

Negalima paneigti, kad ir krikščioniškajai sirų liturgijai (šventėms, šventiesiems, ceremonijoms, bažnyčių statybai), papročiams bei teologijos kalbai būdingesni žydų tradicijos pėdsakai, nei tiems patiems elementams graikų ir lotynų krikščionių tradicijose. Vis dėlto sirų krikščionių santykį su judėjiška tradicija apibrėžti nėra taip paprasta. Nors ir priklausydami semitų kultūrai, vis dėlto jie sąmoningai vertino savo originalumą, tad neištirpo įvairiose judaizmo kryptyse. Galime tik atkreipti dėmesį į tokių aramėjiškų autorių kaip Afraatas ir Efreimas atvirą priešišumą žydams.

Faktas, kad pirmieji sirų krikščionys turėjo daugiau ryšių su žydų bendruomenėmis nei kitų tradicijų krikščionys, neatmeta ir kitokių ryšių – ypač su Graikija ir Partų karalystės gyventojais. Vakarietiškai sirų daliai buvo nesunku palaikyti glaudesnius santykius su Antiochija, svarbiu graikų kultūros centru. Graikų kalbos ir teologijos įtaka įvairiose sirų bendruomenėse reiškėsi ne vienodai. Tos, kurios liko Romos imperijos pakraščiuose, iš pat pradžių buvo atviros tokio tipo įtakoms, tuo tarpu kitos neturėjo tokių dažnų kontaktų ir ryšių. Sąlyčius su graikų kultūra pirmiausia sąlygojo nuolatinis sienos tarp Romos ir Persijos judėjimas bei nepaliaujami tarpusavio karai. Tuo tarpu rytinės Partų imperijos dalies ir Indijos krikščionys buvo faktiškai atskirti nuo Viduržemio jūros baseino kultūros. Vis dėlto graikų pasaulis nebuvo jiems visiškai nepažįstamas vien dėl Aleksandro Didžiojo užkariavimų ir Seleukidų karalystės poveikio. Amžiams prabėgus po šių įvykių, Partai dar ne kartą puolė Romos imperijos teritoriją, iš kur jie parsigabendavo belaisvių, tarp kurių būdavo ir krikščionių. Nugalėtojams buvo būdinga perkeldinėti ištisas populiacijas, taip graikų krikščioniškos bendruomenės, kartais su savo vyskupais, galėjo staiga atsidurti Partų karalystėje. Vis dėlto kultūriniai ir kalbiniai skirtumai, taip pat ir politinė atskirtis, neabejotinai atliko svarbų vaidmenį formuojantis sirų

⁵ Jis taip pat perteikia Abgaro legendą: Eusebijas Cezarietis, *Bažnyčios istorija*, Vilnius, 1992, p. 41–44.

⁶ Vakaruose jo vardas yra žinomas dėl įstabaus grožio rankraščio miniatiūru, vadinamojo „Rabulos evangelynu“, kuris yra saugomas Šv. Lauryno bibliotekoje Florencijoje.

teologijoms bei atsiribojant nuo Efezo bei Chalkedono tikėjimo išpažinimų.

Kontaktai su centrinės Azijos religijomis yra išskirtinė rytų siriškosios tradicijos ypatybė. Krikščionys, gyvenę Partų, vėliau – Sasanidų imperijos paribiuose, iš pradžių susidūrė su iranėnų religijomis, vėliau – su mazdėjizmu ir manichėjizmu. Antrasis amžius po Kristaus Partų karalystės krikščionims buvo taikos era. Religijos klausimais Partai buvo itin tolerantiški. Tradicinė imperijos religija buvo senųjų semitiškų, graikiškų ir iranėniškų elementų amalgama, su mitraizmo ir judaizmo skoliniais. Krikščionių autoriai ją vadino „Magų religija“ arba „chaldėjizmu“. Be kitų dalykų ši religija skelbė, esą kiekvieno žmogaus likimas yra nulemtas žvaigždžių. „Magų“ (išminčių) apsilankymas Betliejuje atskleidžia, kad evangelistui buvo gerai žinoma ši religija ir kad Palestinoje negalėjai nesutikti tiek chaldėjų pirklių, tiek karalių. Šis evangelinis įvykis buvo itin reikšmingas sirams, kuriems „trys išminčiai“ buvo pirmieji asmenys, pripažinę Kristų. Jų istorijoms siriškoje literatūroje yra skirta keletas apokrifų. Kartu ši detalė buvo svari teologiškai, mat kelionė sekant žvaigžde teikė puikių argumentų prieš žvaigždžių ir likimo kultą. Sirų teologijoje Kristus itin dažnai vadinamas „Rytų žvaigžde“, o tai papildomas svirtas polemizuojant su religija, didelį dėmesį skyrusia tyrinėjimui žvaigždžių kelių, idant iš jų išskaitytų kiekvieno žmogaus likimą.

Susidūrimas su „magų religija“ sąlygojo vieną išskirtinę sirų teologijos ypatybę. Bardesanas iš Edesos (154–222), nepaisant simpatijų tokiems eretikams kaip Markionas ir Valentinus, labai išmoningai kėlė laisvo apsisprendimo klausimą. Jo veikalas apie likimą, „Krašto įstatymų knyga“, yra dialogas, teigiantis vieno ir nesukurto Dievo Kūrėjo egzistavimą, ir įrodinėjantis, kad žmogus, net palenktas gamtai ir žvaigždėms, gali laisvai rinktis.

Kai kurie politiniai įvykiai paskubino Bažnyčios emancipaciją Artimuosiuose Rytuose. III a. pradžioje Partų karalystė perėjo į Sasanidų rankas, ir ryšiai su Romos imperijoje gyvenusiais krikščionimis susilpnėjo. Sasanidų dinastijos vardas kildintinas iš Sasano – Zoroastro šventiko. Jam atėjus į valdžią, mazdėjizmas, kuris nebuvo toks tolerantiškas, tapo oficialia religija. Jis buvo orientuotas į nedidelį išrinktųjų būrelį, į etninių persų bendruomenę, neskatindamas prozelitizmo, nebuvo ir pakantus kitoms religijoms. Sasanidų valdžia, nors palaikydama valstybinę religiją, pradžioje nerodė priešiško krikščionybei. Kadangi toje pat epochoje Romos imperijos krikščionys kentė Decijaus

(250) ir vėliau Valeriano (257–258) persekiojimus, Persija buvo tapusi prieglobsčiu pasienio zonos gyventojams. Vis dėlto pokyčių ilgai laukti nereikėjo.

Apie III a. vidurį Rytų krikščionys imti persekioti dėl konfliktų tarp naujojo mazdėjizmo ir manichėjizmo. Manis (216–277) gimė šalia Seleukijos-Ktesifonto. Praleidęs apie dvidešimt metų vienoje judėjų-krikščionių

Nukryžiuojimas. Rabulos evangelyno miniatiūra. 586 m. Florencija, Šv. Lauryno biblioteka

bendruomenėje, jis nuo jos atsiskyrė ir ėmė skelbti savo paties iš esmės gnostinę doktriną, pasižyminčią absoliučiu dualizmu. Ji pretendavo tapti visų Persijoje egzistavusių religijų sinteze. Karaliaus Šapūro I paramos dėka jis turėjo teisę skelbti savo doktriną visoje karalystės teritorijoje, tačiau naujasis karalius jo nebepalaikė ir įteisino manichėjininkų persekiojimus. Manis mirė kalėjime 277 m. Nors krikščionių mokinys jis buvo tik savo jaunystės metais, persekiojimai gulė ir ant šių pečių. Dėl manichėjininkų bendruomenių artumo krikščionims, antignostinė polemika truko daug ilgiau nei Viduržemio jūros baseine. Krikščionys Persijoje visada buvo mažuma ir jų dalia priklausė nuo valdovo politikos, ne tik nuo kitų religijų.

MAŽUMOS BAŽNYČIA

Vis dėlto net ir sirų, gyvenusių Romos imperijos pasienyje, gyvenimas nebuvo lengvas. Tiesą sakant sirų Bažnyčios dar pasižymi vienu reikšmingu bendru bruožu: jos visą laiką gyvavo be valstybinių struktūrų paramos. Neskaičiuojant trumpo ir ne itin stabilaus krikščionių karalių valdymo Edesoje laikotarpio, krikščionys visada buvo mažuma valstybėse, kurių kultūra buvo kitokia: graikų-romėnų kalbant apie Rytų Romos ir Bi-

zantijos imperiją, iranėčių partų ir sasanidų karalystėse, arabų, o vėliau turkų – musulmoniškosiose valdose. Politinės vienybės nebuvimas vis dėlto nereiškė politinės galios neutralumo sirų krikščionių atžvilgiu. Valsstybių tarpusavio vaidai lėmė krikščionių likimą, mat jis pernelyg dažnai priklausydavo nuo valdovo geros ar blogos nuotaikos.

Pirmasis karinis konfliktas tarp Romos ir Partų, pailietęs sirų Bažnyčia, įvyko Armėnijoje ir aukštutinėje Mesopotamijoje. 198 m. Roma galutinai prarado persams atitekusią Sirijos provinciją. Nuo tada susiformavo didelė sirakalbė Bažnyčia, kurios nariai gyveno abipus sienos, dažnai būdavusios fronto linija. Tokia situacija rimtai kliudė susiformuoti vieningai stipriai eklezinei struktūrai. II a. sirakalbės bendruomenės hierarchijos požiūriu priklausė Antiochijos sostui. Šioje epochoje visi vyskupai šventimams privalėjo keliauti į tą miestą. Tačiau dėl beveik nuolatinės karo būklės kelionės darėsi pernelyg pavojingos, tad krikščionys buvo priversti nutraukti ryšius ir emancipuotis. Seleukijos-Ktesifonto vaidmuo ėmė augti.

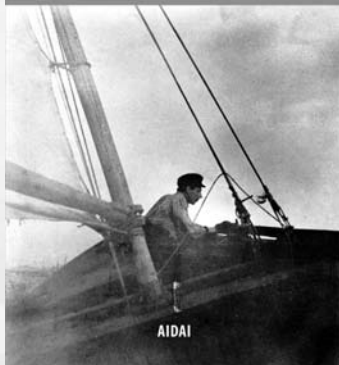
260 m. įvyko visai siriškosios Bažnyčios hierarchinei struktūrai nepaprastai reikšmingas įvykis: persų kariuomenė pasiekė pačią Antiochiją ir deportavo didelę dalį miesto gyventojų, tarp jų ir patriarchą Demitrianą. Antiochiečiai buvo ištremti į Gondišapūrą. Iš pradžios autochtonai ir deportuotieji – daugiausia graikų kilmės – sudarė dvi gretimas bendruomenes, tačiau jos veikiai susiliejo, taip sukurdamos naują bendruomenę, faktiškai nepriklausomą nuo Antiochijos patriarchato. Gondišapūro atvejis žymi faktinį skilimą. Maždaug

tuuo laikotarpiu (neabejotinai prieš 309 m.) įvyko oficialus valdžios perkėlimas iš Antiochijos į Seleukiją, kurį įteisino laiškas, žinomas kaip „pirmasis laiškas Vakarų Tėvams“. Šis laiškas atskleidžia perkėlimo motyvus: dėl nepalaujamų karų vyskupams tapo neįmanoma bendrauti.

Romos imperijos centrui persislenkant į Rytus, situacija Sasanidų valstybėje keitėsi. Pasienio zonų peripetijos transformavosi į žūtbutinį mūšį, nuo kurio priklausė abiejų valstybių likimas. Oficialus Konstantino krikščionybės pripažinimas lėmė bažnytinės konsolidacijos procesą, bet taip pat padidino Bažnyčios priklausomybę nuo valstybinių struktūrų. Per IV a. krikščionybė tapo oficialia Romos imperijos religija, o imperatorius – jos teisėtu gynėju. Tas pats amžius buvo paženklintas pirmosios teologinės ir kartu politinės – arijonų – krizės. Nikejiškosios ortodoksijos pergalė išvirtino valdant imperatoriui Teodosijui, kuris pagonybę paskelbė už įstatymo ribų.

Šie krikščionių padėties Romos imperijoje pokyčiai turėjo atvirkščią įtaką Persijos krikščionims. Persijoje imta vis labiau nepasitikėti, ypač nuo tada, kai Konstantinas pasiskelbė visų krikščionių globėju. 337 m. karalius Šapūras II padidino mokesčius krikščionims, idant surengtų naują karą prieš Romą. Tuo tarpu Seleukijos vyskupo atsisakymas paklusti buvo suprastas kaip samokslo su priešu įrodymas. Nuo to laiko Persijos krikščionys buvo savita Romos „penktoji kolona“ Sasanidų imperijoje. Persekiojimai, trukę iki pat IV a. pabaigos, ypač nuniokojo bažnytinę hierarchiją. Nepaisant to, Rytų Bažnyčios išlikimą garantavo pabėgėliai

ATSIMINIMAI APIE
M. K. ČIURLIONĮ

AIDAI

išsamus „Aidų“ leidyklos
katalogas internete: <http://www.aidai.lt>

ATSIMINIMAI APIE M. K. ČIURLIONĮ

LIUDAS GIRA PAULIUS GALAUNĖ LEVAS ANTOKOLSKIS ANTANAS
STAUGAITIS B. LEMANAS ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS
PRANAS PENKAITIS ANDRIUS VOŠLIUS PETRAS RIMŠA ŽAKAS LIPŠIČAS
MSTISLAVAS DOBUŽINSKIS JULIUS ŠTARKA NIKOLAJUS RERICHAS
JUOZASTALLAT-KELPŠA ANTANAS ŽMUIDZINAVIČIUS ALEKSANDRAS
BENUA ONA ELŽBIETA PLEIRYTĖ-PUIDIENĖ (VAJDILUTĖ) AUGUSTINAS
JANKAUSKAS NEŽINOMAS PATEIKĖJAS ANDŽEJUS MARKEVIČIUS
JANAS BŽEZINSKIS JUOZAS ŽILEVIČIUS HENRIKAS HAIENAS ADOMAS
VARNAS MYKOLAS VAITKUS ZIGMAS ŽEMAITIS JADVYGA TŪBELIENĖ
POVILAS ČIURLIONIS STASYS ČIURLIONIS JUZEFA SOFIJA ČIURLIONYTĖ-
ŠTULGAIČIENĖ SOFIJA ČIURLIONIENĖ-KYMANTAITĖ DANUTĖ
ČIURLIONYTĖ-ZUBOVIENĖ JADVYGA ČIURLIONYTĖ VALERIJA
ČIURLIONYTĖ-KARUŽIENĖ

iš Romos imperijos, „nikėjininkai“, slapstęsi nuo imperatorių arijonų, bei naujieji sirakalbiai tremtiniai iš Aukštutinės Mesopotamijos.

SIRIŠKOJI IR GRAIKIŠKOJI TEOLOGIJA

Prieš aiškinantis dogmines sirakalbių bažnyčių skirtybes, atkreiptinas dėmesys į joms visoms bendrą dalyką: Biblijos tekstą. Oficialioji Biblijos versija – *Peshitta* („Paprastoji“) nusistovėjo V a. Tai ankstesniųjų biblinio teksto vertimų į sirų kalbą iš graikiško Biblijos teksto peržiūrėtas variantas. Pasak tradicijos, šiuos darbus inicijavo didysis Edesos vyskupas Rabula. V a. darbas, galima sakyti, buvo užbaigtas: ir išsiskyre sirai išsaugos tą patį bendrą tekstą. Rytų sirai išsaugojo nepaliestą *Peshittą*, o vakariečiai, ypač sąveikaudami su Vakarų teologais, matė būtinybę atnaujinti tekstą, kuris nuosekliau atitiktų Septuagintą ir graikišką tekstą. Šį darbą inicijavo kitas didis sirų teologas Filoksenas Mabusietis (VI a.). Prie jo dar grįšime.

Pirmieji trys siriškosios krikščionybės amžiai dar nepasizymėjo dideliais dogminiais skirtumais. Vis dėlto jau IV a. situacija ėmė komplikuootis, ir įtrūkis tarp Romos ir Persų sirakalbių krikščionių vis labiau gilėjo.

Doktrinos požiūriu Persijos bažnyčios nepalietė ugningos aistros dėl didžiojo Nikėjos *Credo* disputo, ir net arijonų krizė ne itin paveikė jos teologiją. Žinoma, Nikėjos Susirinkime dalyvavo ir vienas sirų vyskupas – Jokūbas iš Nisibės (pirmasis šio miesto vyskupas)⁷. Jo dalyvavimą galima paaiškinti tuo, kad nuo 298 m. Edesą kontroliavo Roma. Tuo tarpu kitiems sirakalbių bendruomenių vyskupams nuolatinio ar beveik nuolatinio karo sąlygomis nebuvo įmanoma keliauti posėdžiauti į priešų valstybę, į susirinkimą, kurį sušaukė ir kuriam vadovavo priešų imperatorius. Rytų vyskupų nedalyvavimas Nikėjos Susirinkime bei bendravimo su Romos pasaulio krikščionimis keblumai paaiškina, kodėl šio Susirinkimo kanonai Persijoje nebuvo žinomi iki pat 410 metų. Vis dėlto Antiochijos ir Nisibės sirų Bažnyčios buvo gerai informuotos apie didįjį savo meto teologinį konfliktą, tik jų įnašas čia buvo itin kuklus. Tuo tarpu kitos sirų bendruomenės apie jį tuo metu nieko nežinojo. Dviejų gretimų kartų teologų

⁷ Pasak vienos hagiografinės legendos, šioje kelionėje jį lydėjo diakonas, vardu Efreimas (būsimasis Efreimas Siras).

⁸ Pirmasis sirų teologas, vienuolis Afraatas (m. 345), rašė praėjus 15 metų po Nikėjos Susirinkimo, bet susidaro vaizdas, kad jis apie jį nė girdėti nėra girdėjęs. Tačiau jis suteikia tikslios informacijos apie Rytų Bažnyčios struktūrą, sakramentus, doktriną, dvasingumą. Štai tikėjimo išpažinimo santrauka iš vieno trumpučio jo teologinio traktato:

Reikia tikėti Dievą, visa ko valdovą, kuris sukūrė dangų, žemę, jūrą ir visa, kas juose. Jis sukūrė žmogų pagal savo paveikslą. Jis davė įstatymą Mozei. Jis atsiuntė savo Dvasią pranašams, o paskui atsiuntė savo Kristų į pasaulį. Reikia tikėti mirusiųjų prisikėlimą. Reikia tikėti krikšto slėpinį. Toks yra Dievo Bažnyčios įstatymas.

Afraato ir Efreimo atvejais vaizdžiai iliustruoja IV a. sirų teologijos situaciją⁸.

EDESOS MOKYKLA

Neilgai trukus po grįžimo iš Nikėjos, Jokūbas iš Nisibės nusprendė įsteigti teologijos mokyklą savo mieste. Mokykla buvo skirta mokyti sirų krikščionis, idant jie sugebėtų išvengtų arijonų erezijos pinklių. Būdamas Sasanidų imperijos prieangyje, mokykla galėjo būti prieinama ir tenykščiams krikščionims. Iš pradžių studijų programa buvo kukli, orientuota į klerikalinius ir liturginius poreikius. Mokykloje vartota Edesos sirų kalba, kuri šitaip tapo teologijos, mokslo ir literatūros kalba. 393 m. Nisibės provincija perėjo į persų kontrolę, dėl to Edesos mokykla turėjo persikelti. Tada miesto gyventojai, priėmę naujus atvykėlius, įstaigą pavadino „persų mokykla“.

Nisibės-Edesos mokykla susiformavo ir vystėsi stipriai veikiama vienos iš dviejų didžiulių Antikos teologijos mokyklų – Antiochijos. Tiesą sakant, Antiochijos mokykla nebuvo institucionalizuota mokymo įstaiga, suręsta pagal Aleksandrijos ar net Edesos modelį. Tai veikiau buvo grupė teologų, studijavusių viename Antiochijos vienuolynų. Šie teologai buvo nepaprastai iškilūs egzegetai: pavyzdžiui, Diodoras Tarsietis (m. 394), subūręs keletą mokinių, tarp kurių buvo Teodoras Mopsvestietis (m. 428), Teodoretas Kyrietis ir Jonas Aukšaburnis, būsimasis Konstantinopolio vyskupas. Teodoras Mopsvestietis buvo pavadintas „aiškintoju“ dėl savo biblinės egzegezės darbų. Teodoretas Kyrietis buvo egzegetas, apologetas, Bažnyčios istorijos autorius. Visi jie priešinosi alegorinei interpretacijai, kurią skelbė Origenas ir Aleksandrijos mokykla, ir laikėsi pažodinio Šventojo teksto aiškinimo. Įvykiai, nupasakoti Senajame Testamente, jiems buvo tipas (arba figūra) įvykių Naujajame Testamente, tačiau, pasak jų, jie patys savaime neturi mistinės ar moralinės prasmės. Antiochijos mokyklos neganda ta, kad tarp jos mokinių buvo ir Nestorijus, kurio pasmerkimas vėliau užtraukė pasmerkimą ir jo mokytojams. Antiochijos teologijos kaip modelio pasirinkimas nulėmė dalies sirų krikščionių dalį, kurie, nepaisant pasmerkimo, apsisprendė sekti Nestorijų.

Efreimas Siras (m. 373), kilimo iš Nisibės, atvyko į Edesą apie 363 m. Siriškai jis rašė himnus, ginančius tikėjimą: vienus prieš marijonus, kitus – prieš žydus ir pagonis, dar kitus – prieš manichėjininkus ir Bardesano sekėjus. Efreimo priešininkų sąrašas atskleidžia platų savo meto, ypač savo aplinkos teologinės problematikos išnamumą. Poetiniai Efreimo kūriniai priklauso trims literatūriniais žanrams: *madrasė* (hymnai), *mimrė* (rimuotos homilijos) ir *sugiatā* (disputai). Pastarasis žanras – rytietiškos kilmės. Tai iš esmės aprašomieji tekstai, pasižymintys simbolių prisodrinta kalba. Rytų tradicijoje poezija buvo laikoma tobuliausia teologinės raiškos forma. Bet tai nereiškia, kad buvo apleistos ir spekuliatyvesnės formos.

Nisibės-Edesos mokykla visada išliko artima Antiochijos mokyklai, antai čia buvo operatyviai verčiamo Diodoro Tarsiečio ir Teodoro Mopsvestiečio komentarai (pastarajam dar gyvam esant). Šis pasirinkimas buvo lemiamas sirų Bažnyčioms. Idant būtų geriau suprantamos Antiochijos Tėvų doktrinos, mokyklos programa aprėpė filosofijos, šiokių tokių pasaulietinės istorijos, geografijos bei astronomijos pradmenis. Čia mes matome pamažu atsirandant aukštųjų studijų tipą, organizuotą atsižvelgiant į Bažnyčios gyvenimo poreikius ir kuris, dėstomas krašto kalba, pasitarnavo nacionalinės kultūros raidai.

SIRAI IR DOGMŲ RAIDAI

Nikėjos *Credo* Seleukijoje-Ktesifonte buvo paskelbtas 410 m., Marutos, Maiferkato vyskupo, rūpesčiu. Jis sukviėtė Rytų vyskupų sinodą, kuris Rytų Bažnyčiai buvo tokios pat svarbos kaip Nikėjos Susirinkimas Romos imperijos Bažnyčiai. Šiam Seleukijos sinodui vadovavo vietinis vyskupas, o ne imperatoriaus ar Antiochijos Bažnyčios atstovas. Apie keturiasdešimt daly-

vių patvirtino Marutos pateiktus Nikėjos kanonus, kurie po to tapo Rytų kanonų teisės pagrindu, *Synodicon orientale*. Tas pats sinodas patvirtino galutinę Bažnyčios struktūrą ir įteisino savo centralizaciją aplink Seleukijos-Ktesifonto sostą, kurio valdytojas greitai įgijo „katalikoso“ titulą. Sasanidų imperijos teritorijoje buvo sukurtos penkios „vidinės provincijos“, vėliau pervadintos metropolijomis. Kai kurie regionai, kur krikščionybė dar nebuvo gerai išsisknijusi, nebuvo pavaldūs šiai struktūrai, bet jose vyko energinga misijų veikla, vėliau jie tapo „išorinėmis provincijomis“ (ypač Arabijos pusiasalyje). Vyskupai taip pat įsakė melstis už karalių, kurio aprobacijai nuo šiol bus teikiamas kiekvienas naujas „katalikosas“. Galiausiai krikščionys įgijo proteguojamos mažumos statusą. Vis dėlto ši situacija toli gražu nebuvo stabili, nes Sasanidų valdovas tuo pat metu buvo ir aukščiausias mazdėjizmo, konkuruojančios ir priešiškos religijos, vadovas. Tiesą sakant, krikščionių protegavimas arba persekiojimas priklausė nuo santykių su Romos imperija.

Netrukus, 420 m. buvo sušauktas naujas sinodas, idant priimtų ekumeninio Konstantinopolio II Susirinkimo (381) bei kitų įvairių Vakarų sinodų nutarimus. Nepaisant šio doktrininio perėmimo, instituciniai ryšiai tarp Persijos ir Antiochijos bažnyčių vis labiau nyko. 424 m., praūžus naujai persekiojimų bangai, Rytų vyskupai nusprendė instituciškai atsiskirti nuo Antiochijos sosto, idant savo karaliui įrodytų, kad jų Bažnyčia nebeturi jokių ryšių su jokia Romos Bažnyčia, ir kad nebevalia į krikščionis žiūrėti į kaip slaptus išdavikus. Toks sprendimas įtikino Sasanidų valdovą, ir nuo tol krikščionys vėl pradėti persekioti tik dėl pernelyg gausių atsivertimų, kurie ėmė neraminti mazdėjininkų šventikus. Ir nors 424 m. atsiskyrimas nebuvo padiktotas doktrininių motyvų, skilimų, kuriuos lėmė pastarieji, ilgai laukti neteko.

SKILIMAI DOKTRINŲ PAGRINDU

Nors Persijos Bažnyčia įgijo institucinę nepriklausomybę taikiu keliu, dogminis atsiskyrimas toks toli gražu nebuvo. Dogminės kontroversijos, išiplieskusios Bizantijos teritorijoje, draskė krikščionis sirus taip, kaip istorijoje dar nebuvo regėta. Graikų-romėnų pasaulyje kristologinės doktrinos greitai perėmė naujas formuluotes, kurioms pamatus padėjo du ekumeniniai susirinkimai: Efezo ir Chalkedono. Žvilgsnis į įvairius šios istorijos epizodus mums suteiks galimybę geriau suprasti, kaip Rytų ir

Kristaus žengimas į dangų. Rabulos evangelyno miniatiūra. 586 m. Florencija, Šv. Lauryno biblioteka

Vakarų sirai netruko tapti vieni kitiems eretikais.

Egzistuoja ne viena teologinė vis ryškėjančios perskyros tarp sirų Bažnyčių priežastis. Viena svarbi priežastis yra kalbinė: tai keblumai, susiję su graikiškų filosofinių ir teologinių sąvokų vertimu į sirų kalbą bei su nevienareikšmišku siriškų sąvokų vertimu į graikų kalbą. Mat kai kurie doktrininiai aspektai buvo prastai suprantami dėl nevykusių vertimų. Filosofinis fonas taip pat buvo svarbus. Sirai pirmenybę teikė Aristoteliui, o ne Platonui. Kalbant apie tapatinimąsi su konkrečiomis dogminėmis pozicijomis (nestorianizmu ir monofizitizmu), politiniai motyvai ėmė viršų prieš grynai teologinius. Romos imperatorius, vadinęs ortodoksijos gynėju, negalėjo pakęsti tarp savo pavaldinių eretikų, o tai iš pradžių sukėlė pastarųjų persekiojimus, vėliau – tremtį. Pasak senos geros romėniškos tradicijos, imperijos vienybė grindžiama religijos vienove.

IV a. Antiochijos mokyklos kristologinė pozicija ėmė labiau pabrėžti pilną Kristaus žmogiškumą, aiškiai atskirtą nuo jo dieviškumo. Ši nuostata rėmėsi pernelyg pažodine Biblijos egzegeze. Jos silpnoji vieta buvo stygius tvirtinimų, kurie būtų suteikę daugiau reikšmės šių dviejų prigimčių vienybei viename Kristaus asmenyje. Mat dviejų prigimčių jungtis buvo išreikšta ne itin tiksliais sąvokomis, antai „apsigyvenimas“ arba „priėmimas“. Tuo tarpu Aleksandrijos teologija, akcentavusi *Logos* sąvoką ir biblinius tekstus interpretavusi žymiai laisviau, su šia problema nesusidūrė. Tačiau jai buvo keblu susivokti perskyroje tarp dviejų Kristaus prigimčių po įsikūnijimo.

Nestorijus, gimęs vienoje Eufrato Sirijos provincijoje, prieš tapdamas Konstantinopolio vyskupu, studijavo Antiochijoje. Jo teologinių formuluočių nerangumas jam užtraukė visuotinį priešišumą. Kaip buvęs Teodoro Mopsvestiečio mokinys, jis ypač pabrėžė Kristaus prigimčių perskyrą iki tokio laipsnio, jog galiausiai ėmė tvirtinti, kad Mergelė Marija buvusi žmogaus Jėzaus motina, bet negalėjusi pagimdyti Dievo. Ir titulas, kuris jai derėtų – *Christotokos*, o ne *Theotokos*, kaip ji buvo jau šimtmetį vadinama. Toks teiginys – dar labiau nei jį grindžiantis teologinis aiškinimas – sukėlė skandalą, dėl kurio turėjo išsikšti kiti vyskupai, su Kirilu Aleksandriečiu priešakyje.

Vykstant Efezo Susirinkimui, greta doktrininių nesutarimų iškilo ir begalė žmogiškų konfliktų: Kirilas skuba bet kokia kaina nuversti Nestorijų, Rytų vyskupai vėluoja, po to abipusiškai paskelbia anatemas ir ekskomunikas. Vis dėlto pažymėtina, kad rytiečiai, nepaisant simpatijų Nestorijui, priėmė nuosaikų tikėjimo išpažinimą, kuris pripažino Mergelėi Marijai *Theotokos* titulą. Nestorijus jiems buvo Teodoro Mopsvestiečio, didžiojo Rytų teologijos moko, mokinys ir bičiulis. Tiesa, Nestorijaus atstatydinimas jo idėjų raidos nesustabdė. Jis pasitraukė į Antiochiją, į savo buvusį vie-

nuolyną, kur parašė vadinamąją „Heraklido knygą“. Joje jis išdėstė savo sutikimą su kristologine formuluo- te, paskelbta Chalkedono Susirinkime. Tiesa, jis liko ištikimas savo formulotėms, tačiau jas kreipė labiau „ortodoksine“ kryptimi. Šis veikalas, be abejo, įgalina balansuotesnę jo teologijos interpretaciją.

Atstatydinus Nestorijų, Kirilo Aleksandriečio partija aiškiai ir raiškiai ėmė skelbti savo doktriną. Apie 440 m. iškilo toks Eutichijas, vienos gausios Konstantinopolio vienuolių bendruomenės vyresnysis, Kirilo bičiulis bei ištikimas šalininkas. Jo ištikimybė Kirilo formulotėms buvo siaura ir pažodinė. Jis nenorėjo atsisakyti tvirtinimo, kad „Viešpats buvo dviejų prigimčių prieš įsikūnijimą, tačiau po įsikūnijimo liko tik viena prigimtis“, t. y. dieviškoji prigimtis. Tiesą sakant, jo teologija yra „monofizitinė“ tikraja to žodžio prasme. Pasak šios teologijos, žmogaus prigimtis paskęsta dieviškoje it lašas vandens jūroje. Tiesioginis to rezultatas yra tas, kad Kristaus kūnas nėra toks pat kaip mūsų. Eutichijas išpažino, jog Kristus gimė iš Mergelės, bet jo teologijoje tai, kas dieviška, užgožia tai, kas žmogiška. Jo doktrina yra grynas ir atvirai eretiškas monofizitizmas, kuris, beje, istorijoje nepaliko jokių žymių. Jo nereikia painioti su „monofizitizmu“, kuris pasklis po Chalkedono Susirinkimo, ir kurio esmė yra paprasčiausiai atsisakymas bet kokios „dvi prigimtis“ teigiančios formulotės, vis dėlto neskelbiant prigimčių „susimaišymo“, kaip kad skelbė Eutichijas.

Kitai variant, nėra nei tikrų nestorijonų, nei tikrų monofizitų. Persijos bažnyčia skelbė Teodoro Mopsvestiečio mokymą, iš kurio išplaukė Nestorijaus doktrina. Antiochijos sirų Bažnyčia perėmė ne eretišką Eutichijo, o Kirilo Aleksandriečio doktriną, ir atmetė Chalkedono formulotę, ją laikydama „nestorijoniška“, o tai nebuvo visiškai klaidinga.

INSTITUCINIAI SKILIMAI

Amžius po Chalkedono Susirinkimo mena aršias kovas dėl kristologinės formulotės recepcijos. Plačių Rytų Bažnyčios frakcijų, ištikimų Kirilo formulotėms, akimis tai buvo „prakeiktas susirikimas“. Susirinkimo sprendimas pateikti galutinį atsakymą dėl doktrinos pagimdo „kalbinę schizmą“, kuri ima gilėti ne tik tarp „ortodoksų“ ir „eretikų“, bet ir tarp pačių ortodoksų, kurie norėdami skelbti tą patį tikėjimą, nesugeba susitarti dėl formuluočių. Jei lotyniškieji Vakarai be kokių nors keblumų priėmė Chalkedono formulotes, tai graikiškieji ir siriškieji Rytai suskilo į tris grupes: „monofizitų“ grupė netruks tapti galingiausia. Kita grupė bus „nestorijonai“, menkesnė grupė Romos, bet dominuojanti Sasanidų valstybėje, ir galiausiai „chalkedonininkai“, kurie viršų paėmė ne be sunkių pastangų.

Reikia pasakyti, kad „monofizitams“ priklausė geriausi to meto teologai: Severas Antiochietis (m. 528) ir Filoksenas Mabugietis (m. 523). Didžioji dalis Severo veikalų graikų kalba buvo sunaikinta, jie mus pasiekė sirų kalba. Taip mums žinomos „Katedros homilijos“. Pagrindinis Filokseno veikalas yra dogminis Evangelijos pagal Joną prologo komentaras. Trečiasis didis sirų teologas, priklausęs šiai grupei, buvo Jonas Sarugietis (m. 521), nepaprastai gražios liturginės poezijos autorius.

Troškimas gražinti Bažnyčios vienybę taps visų imperatorių religinės politikos principu. Priemonių tam imtasi daugiau ar mažiau vykusių. Imperatorius Leonas (456–474) iš pradžių organizavo platų tyrimą tarp vyskupų Chalkedono klausimu, o tai jam padėjo įvertinti Susirinkimo nutarimų priėmimo laipsnį to meto Rytuose. Imperatorius Zenonas 482 m. paskelbė ediktą, vadinamą „henotiniu“ (susijungimo), kuris turėjęs būti priimtiniu kompromisu visoms tendencijoms, tačiau iš tiesų reišė Chalkedono nutarimų atsisakymą. Šis sprendimas, susilaukęs visuotinio pasipiktinimo, lėmė pirmąsias skyrybas su Roma, trukusias 33 metus. „Henotinio“ edikto pavišėjimas Nisibėje lėmė sirų „nestorijonų“ atšakos skilimą. Palankumas Chalkedonui pasireiškė valdant imperatoriui Atanazui (m. 490), tačiau pastarasis, veikiamas Filokseno Mabugiečio ir Severo Antiochiečio, grįžta prie monofizitizmo. Galiausiai Justinas 518 m. paskelbė ediktą, kuris reikalavo, kad vyskupai pripažintų Susirinkimą. Justinianas (527–563) buvo tobulas valdovo-teologo ir cezaropapisto tipas. Jo kertinė idėja buvo sutaikyti monofizitus atsižvelgiant į Chalkedono nutarimus. Chalkedono nepripažinusiems sirams prasidėjo sunkių išbandymų metas.

Proteguojamas imperatorės Teodoros ir Gasanidų arabų genties karaliaus, išstremtasis Aleksandrijos patriarchas (nechalkedonininkas), 542 m. Edesoje iššventino du sirų vyskopus: Teodorą ir Jokūbą, vadinamą Baradėjumi. Jokūbas Baradėjus apkeliavo Siriją – Palestiną ir Egiptą, dėdamas visas pastangas, idant atkurtų nechalkedoninės pakraipos hierarchiją. Jis pats iššventino du vyskopus ir keletą kunigų. Persirengęs elgeta, nesučiumpamas, jis išvengė imperijos sargų gniaužtų. Jo mirties metais (578) nechalkedoninė Bažnyčia jau neblogai laikėsi Egipte ir Sirijoje, o sirai krikščionys pradėti vadinti „jakobitais“. Tad vakarietiškoji sirų Bažnyčios atšaka, išsaugojusi savo sostą Antiochijoje, pradėta vadinti „monofizitų“ arba „jakobitų“ vardais.

Tuo pat metu, antroje V a. pusėje, Rytų sirų, Persų Bažnyčia ėmėsi veiksmų, kurie baigėsi tuo, jog ji buvo pavadinta „nestorijonų“ bažnyčia. Priežasčių tam būta dar anksčiau. Kaip minėjome, Nisibės mokykla visada buvo labai artima Antiochijos mokyklai ir buvo per-smelkta Teodoro Mopsvestiečio doktrinos. Visi sirų

vyskupai, ypač rytiečiai, buvo čia studijavę. Tad Nestorijaus doktriną jie pažino geriau nei Kirilo Aleksandriečio. Tačiau Persijos Bažnyčia Nestorijų į savo mokytojų rangą išklė tik VII a., ir šis nebuvo nei jos steigėjas, nei patriarchas, nei šios Bažnyčios vyskupas. „Nestorijonais“ juos pavadino tie, kurie savo ruožtu vadinosi „jakobitais“.

Atsiskyrimas pirmiausia pasireiškė Edesos mokyklos viduje, kuri skilo pusiau. „Nestorijoniškąją“ atšaką maloniai sutiko Barsoma, Nisibės vyskupas, kuris aktyviai kovojo už Persijos perėjimą prie „nestorijoniškosios“ teologijos. Jam pavyko atidaryti naują teologijos mokyklą Nisibėje, sekant Edesos mokyklos modeliu. Tai buvo tinkamas metas, nes Edesos „monofizitų“, mokykla buvo ką tik uždaryta imperatoriaus Zenono įsakymu. 484 m. įvyko tikras vyskupų, buvusių Edesos mokyklos mokinių, sukilimas prieš Seleukijos-Ktesifonto katolikosą, palaikant Antiochijos bažnyčią. Susibūrę aplink Barsomą, jie sukvietė sinodą ir balsavo už patriarcho nušalinimą, už bažnytinės hierarchijos narių vedybas ir Teodoro Mopsvestiečio teologijos kaip oficialiosios doktrinos priėmimą. Tačiau šiuo laikotarpiu Sasanidų karalius paskelbė dekretą, jog mazdėjizmas yra vienintelė teisėta religija. Persekiojimai daugiausia palietė patriarchalinės diecezijos krikščionis, gyvenusius sostinės apylinkėse. Patriarcho mirtis suteikė Barsomai galią veikti laisvai. Regis, jo veikla nepasiejo be kruvinų žygių į Persijos šiaurės provincijas. Visa, ką mes žinome apie „nestorijoniškosios“ doktrinos priėmimą Persijoje, mus pasiekia iš siriškų kronikų, parašytų priešiškos Bažnyčios šalininkų. Barsoma šių autorių vaizduojamas kaip kraugerys, moralės stojojantis fanatikas.

Kitas patriarchas sušaukė susirinkimą Seleukijoje-Ktesifonte ir patvirtino sprendimus, kuriuos buvo priėmęs Barsoma 484 m. Disciplinos požiūriu visi kunigijos atstovai gavo įsakymą „pradedant patriarchu ir baigiant paskutiniu juo hierarchijoje, sukurti skaisčias santuokas su viena moterimi, idant su ja pradėtų ir gimdytų vaikus“. Tiesą sakant, šis kanonas prieštarauja tradicinei Bažnytinei praktikai, ir jį galima interpretuoti kaip išlygą dėl bendros kultūrinės atmosferos, tačiau jis yra ribotas, nes aišku, kad juo siekiama atsiriboti nuo poligamijos ir incesto, priimtino tarp Persų mazdėjų.

Kalbant apie tikėjimo klausimus, Susirinkimas galutinai priėmė antiochietiškąją Teodoro Mopsvestiečio doktriną. Šiuo laikotarpiu buvo skubiai būtina patikslinti kristologinę doktriną, nes „monofizitų“ spaudimas išaugo Filoksenui tapus Mabugo vyskupu. Visa įtampa tarp „nestorijonų“ ir „monofizitų“ kaupėsi gretimose provincijose Persų imperijos šiaurinėje dalyje. „Monofizitų“ doktrina buvo vertinama kaip klaidinga žvelgiant iš Antiochijos teologijos perspektyvų, į kurią žiūrėta kaip į sirų Bažnyčios savastį. Tuo tarpu, pabrėšime dar

kartą, Persijos Bažnyčios pasirinkimą lėmė opozicija prieš Kirilo doktriną bei ištikimybės Teodoro Mopsvestiečio mokymui, o ne vieno ar kito susirinkimo nutarimų atmetimas.

585 m. Rytų sirų „katalikosas“ Ichojahbas I sušaukė sinodą. Tada pirmą kartą buvo formaliai pasmerkta kristologinė formuluotė, kurią vartojo Vakarų sirai „monofizitai“. Jis naujai patvirtino palaikąs Antiochijos doktriną. Susirinkimas paskelbė, kad egzistuoja tik keturi Vakarų patriarchai (Romos, Konstantinopolio, Aleksandrijos ir Antiochijos) bei penktasis Rytuose (Seleukijos-Ktesifonto).

VĖLESNI SKILIMAI

Sirų krikščionių tarpusavio skilimai nesiriboja „nestorijonų“ ir „monofizitų“ grupėmis, tačiau šie nulėmė kitas Artimųjų Rytų krikščionių skirtis. Derėtų pasakyti keletą žodžių apie maronitus ir melkitus.

Maronitų Bažnyčios gimimas buvo susijęs su paskutiniu doktrininiu susitaikymo mėginimu, kurio ėmėsi imperatorius Heraklijus. Jis pateikė dogminę „monoenergizmo“ formuluotę, pasak kurios Kristuje glūdi viena energija, t. y. dieviškoji. Vėliau ši teorija virto „monotelizmu“ (viena Kristaus valia) ir buvo pasmerkta Konstantinopolio III Susirinkime (680–681). Vis dėlto šioji tapo oficialia maronitų Bažnyčios doktrina. Ši Bažnyčia kildinama iš vieno vienuolyno ant Orontos krantų. Jis buvo regiono chalkedonininkų centras ir monofizitų persekiojamų vienuolių prieglauda. Vienuolynų aplinkoje gimė maronitų Bažnyčia. Persų invazijos, o vėliau arabų užkariavimai atskyrė regioną nuo Bizantijos pasaulio „antrosios Sirijos“. Mat nė vienas šio regiono vyskupas negalėjo dalyvauti Konstantinopolio III Susirinkime, pasmerkusiame monotelizmą. Dar XI a. maronitai nežinojo apie šį Susirinkimą ir jo kanonus dėl savo izoliuotumo. Tiesą sakant, maronitai nuolat prieštaravo diotelitinėms formuluotėms, kurias jie laikė naujenybėmis. Tuo tarpu Vakarai juos visą laiką įtartinėjo „monotelizmu“, vadinasi – erezija.

Maronitų protėviai nebuvo vieninteliai sirai, palaikę Chalkedono Susirinkimą. Kiti, pirmiausia susibūrę pakrančių regione, buvo labiau persismelkę graikų kultūra. Jie buvo vadinami „melkitais“. Šis pavadinimas atėjęs iš sirų kalbos žodžio *malka* (karalius) ir reiškia „karaliaus šalininkus“. Glaudūs ryšiai su Konstantinopolio Bažnyčia prisidėjo prie ryškios šių bendruomenių liturgijos ir doktrinų „subizantinimo“. Melkitų buvo itin gausu Jeruzalės ir Antiochijos apylinkėse. Melkitų Bažnyčia šiandien – skilusi į ortodoksų ir katalikų atšakas – kyla iš šios grupės ir savinasi greičiau graikišką, o ne sirišką palikimą.

* * *

Sirų krikščionys ir iki šių dienų yra susiskaide. Katalikiškų siriškų Bažnyčių gimimas (chaldėjų, sirų katalikų, melkitų) suteikė progą atrasti ir įtraukti siriškąsias doktrinas į bendrąjį tikėjimą, tačiau tuo pat

Šventosios Dvasios atsiuntimas. Rabulos evangelyno miniatiūros fragmentas. 586 m. Florencija, Šv. Lauryno biblioteka

metu jos išjudino institucinę šių Bažnyčių vienybę. Po Rytų katalikų doktrinos ir disciplinos „lotyninimo“ pastangų, atėjo pačios didžiausios atverties ir teisėtų skirtumų pagarbos metas. Visa tai gerokai paspartino ekumeninio dialogo raidą. Mes kalbėjome apie dogminius skirtumus, dėl kurių kilo persekiojimai ir skilimai. Istorijos pakeisti neįmanoma, bet niekada nevēlu iš jos pasimokyti. Tai rodo dokumentai, kuriuos pasirašė Jonas Paulius II ir dviejų siriškųjų Bažnyčių patriarchai. 1984 m. buvo pasirašyta bendra deklaracija su Antiochijos sirų ortodoksų patriarchu Mar Ivasu Zakka I, o 1994 m. – kristologinė deklaracija su katalikosu – asiriškosios Rytų Bažnyčios patriarchu Mar Dinkha IV.

Tačiau „dogminio“ siriškosios tradicijos vertės pripažinimo nepakanka. Nuo šiol Rytų krikščionys yra kartu žinomi ir dėl tragiškų įvykių jų gimtuosiuose kraštuose. Rytų krikščionių egzistavimas pilnas paradoksų: atskirti tiek nuo graikų, tiek nuo Romos Bažnyčios, būdami mažuma islamo šalyse, emigravę į Vakarų, jie saugo svarbią ir užmirštą krikščioniškojo palikimo dalį. Ir vis dėlto jie yra retai priimami kaip tokie. ❧